

УДК 342.4.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-477-484](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-477-484)

Берч Вероніка Вікторівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, юридичний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, тел.: (0312)61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ НАРОДУ У РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Анотація. Встановлено, у контексті безпосередньої участі народу у реалізації судової влади поняття «народ» може розглядатись як: сукупність всіх громадян держави, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик (вік, стать, національність тощо); суверенний носій влади, від імені якого здійснюється державна влада, у тому числі і правосуддя (залучення громадян до реалізації судової влади є прямим втіленням принципу народного суверенітету, підкреслюючи, що влада належить народу); суб'єкт конституційно-правових відносин, котрий володіє певними правами та обов'язками у сфері реалізації судової влади.

Визначено, класифікація суду присяжних на англо-американську та континентальну моделі є недоцільною, оскільки континентальна модель фактично не є судом присяжних у класичному (автентичному) розумінні. Водночас, вона являє собою окрему форму безпосереднього народного судочинства, котра хоча й передбачає участь громадян у судовому процесі, але функціонує за іншими принципами та механізмами, ніж англо-американська модель судового народовладдя прямого типу. Таким чином, слід виокремлювати континентальну модель як самостійну форму судового народовладдя, а не прирівнювати її до суду присяжних у традиційному розумінні.

Акцентовано, класифікувати безпосередню участь народу в реалізації судової влади можна наступним чином: класична модель, в якій народ бере участь у судовому процесі через суд присяжних за англо-американською системою; дорадча модель, за якої шефени або народні засідателі беруть участь у судовому процесі разом із професійними суддями та єдиною колегією приймають рішення щодо питань факту та права; гібридна (змішана) модель – поєднує елементи класичного суду присяжних та дорадчої моделі народного судочинства та передбачає розгляд справи єдиною колегією, у якій питання вини вирішують «непрофесійні судді», а вердикт приймається ними разом з професійними суддями; модель народного правосуддя – це форма участі, де

судовий процес здійснюється виключно непрофесійними суддями, тобто звичайними громадянами без юридичної освіти чи професійного досвіду у судовій системі.

Ключові слова: демократія, реалізація судової влади, безпосереднє народовладдя, судова система.

Berch Veronika Viktorivna Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Faculty of Law, Uzhhorod National University, Sq. Narodna, 3, Uzhgorod, 88000, tel.: (0312)61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>

GENERAL CHARACTERISTICS OF MODERN CONSTITUTIONAL MODELS OF DIRECT PUBLIC PARTICIPATION IN THE EXERCISE OF JUDICIAL POWER

Abstract. In the context of direct public participation in the exercise of judicial power, the concept of "the people" can be viewed as: a collective of all citizens of the state, regardless of their individual characteristics (age, gender, nationality, etc.); a sovereign holder of power, on behalf of whom state power, including justice, is exercised (the involvement of citizens in the exercise of judicial power is a direct embodiment of the principle of popular sovereignty, emphasizing that power belongs to the people); a subject of constitutional-legal relations who possesses certain rights and obligations in the field of judicial power.

It has been determined that classifying juries into Anglo-American and continental models is inappropriate, as the continental model is not actually a jury in the classic (authentic) sense. Instead, it represents a distinct form of direct popular justice, which, although involving citizens in the judicial process, operates under different principles and mechanisms than the Anglo-American model of direct judicial popular sovereignty. Thus, the continental model should be distinguished as an independent form of judicial popular sovereignty rather than being equated with the traditional jury.

It is emphasized that direct public participation in the exercise of judicial power can be classified as follows: the classical model, where the public participates in the judicial process through a jury according to the Anglo-American system; the advisory model, in which lay judges or jurors participate in the judicial process alongside professional judges, and a unified panel makes decisions on questions of fact and law; the hybrid (mixed) model – which combines elements of the classic jury system and the advisory model of popular justice, involving a unified panel where "lay judges" decide questions of fact and the verdict is reached together with professional judges; and the model of popular justice – a form of participation where the judicial process is conducted exclusively by lay judges, that is, ordinary citizens without legal education or professional experience in the judicial system.

Keywords: democracy, exercise of judicial power, direct popular sovereignty, judicial system.

Постановка проблеми. Сучасні конституційні моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади відрізняються між собою за своєю структурою та функціональним наповненням. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів наявність різних підходів до залучення громадян до судового процесу дозволяє стверджувати, що існуючі моделі відрізняються не лише за формою участі народу, але й за ступенем його впливу на прийняття судових рішень та правозастосування.

Актуальність дослідження полягає в необхідності чіткого розмежування сучасних конституційних моделей безпосереднього судового народовладдя через виокремлення таких моделей, як класична (суд присяжних), дорадча (суд шефенів, народні засідателі), гібридна (поєднання елементів класичних і дорадчих моделей) та народного правосуддя (участь виключно непрофесійних суддів).

Важливість цієї проблеми зумовлена необхідністю забезпечення ефективного та справедливого судочинства через оптимізацію механізмів участі громадян у судовому процесі, що в свою чергу сприятиме підвищенню довіри до судової системи та покращенню правозастосування в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувану проблематику вивчали у своїх наукових працях такі вчені як О. Бачинська, П. Голобуцький, І.Жаровська, С.Іваницький, О. Купчинський, О. Кучинська, В. Нор, С. Прилуцький, В. Тернавська, О. Хотинська-Нор, О.Щербанюк, О. Яновська та ін.

Метою статті є виокремлення сучасних конституційних моделей безпосередньої участі народу у реалізації судової влади.

Виклад основного матеріалу. Демократія ґрунтується на кількох ключових принципах, таких як загальне виборче право, проведення вільних і чесних виборів з конкурентною участю, наявність більше однієї політичної партії та доступ до різноманітних джерел інформації. Зазначені фактори у сукупності забезпечують політичну рівність та активну участь громадян, що є основою демократичної системи. Вважається, що дотримання цих принципів дозволяє демократичній системі досягти трьох головних цілей: забезпечення політичної та громадянської свободи, народного суверенітету (через прямий або непряний контроль над державною політикою) і рівності шляхом законного функціонування стабільних інститутів [1].

Слід підкреслити, що як правова категорія та концепція в цілому демократія викликає неоднозначні тлумачення серед сучасних науковців. Однак, є аспекти демократії, щодо яких дослідники мають спільну думку. Одним з таких є твердження, що демократія нерозривно пов'язана з концепцією народного суверенітету і державного будівництва. Дослідження основ демократії та аналіз причинно-наслідкових зв'язків процесів і явищ, що

відбуваються в її контексті, є ключовими для визначення стратегічних напрямків розвитку демократичних принципів у кожній державі. Демократія безперечно приносить значні переваги як на національному, так і на міжнародному рівнях, включаючи забезпечення сталого економічного розвитку, різноманітність форм власності, встановлення основних прав, інтересів і свобод, їх надійний захист через ефективні механізми, гарантії безпеки та розвиток громадянського суспільства[2].

О. Величко вважає, що громадськість виступає ключовим суб'єктом, що має право та обов'язок оцінювати соціальну ефективність діяльності судової влади. Так, громадські організації та ініціативні групи не лише визначають якісні параметри цієї оцінки, але і впливають на формування рівня довіри громадян до судових органів, активно сприяють підвищенню відкритості та прозорості у роботі судів, включаючи проведення громадських слухань та експертиз, що сприяють забезпеченню незалежного правосуддя, якості [3] та ефективності якого є невід'ємною частиною суспільного довіри до судової системи [4, с. 31]

До державної епохи, так і в державну еру правосуддя здійснювалося не лише офіційно визнаними керівниками чи призначеними чиновниками, але й неформально авторитетними людьми або простими представниками народу. Виникнення держави як організації з управління суспільними справами призвело до того, що функція правосуддя також була взята під контроль держави. Як наголошував Гегель, правосуддя слід розглядати як обов'язок і право державної влади, яке не залежить від бажання окремих осіб передавати ці повноваження спеціальній владі. Серед усіх гілок влади судова влада може бути найближчою до народу, оскільки вона перетворює абстрактні суспільні користі законів на конкретні приватні інтереси. У цьому контексті громадянин має можливість спілкуватися з державою на рівних, тому суди повинні бути перш за все публічними установами. Публічність процесу є виявом суспільної сили. В сучасному цивілізованому судочинстві публічність розуміється не тільки як офіційність, але і як здатність суду однаково враховувати голоси всіх, а не тільки сильних. Мета нової публічності полягає в тому, щоб на практиці поважати права і справедливі інтереси кожної людини, ретельно їх з'ясовувати, зважувати і враховувати. Це прояв соціальної відкритості судової системи для громадянського суспільства [5]. Судді не можуть ефективно виконувати свої обов'язки без довіри громадськості, оскільки вони є часткою суспільства, якому призначені служити, а тому представники феміди повинні бути освідмленими про очікування громадськості щодо судової системи та зобов'язані враховувати скарг на її роботу [6]. У сучасному світі, де конституційні цінності набувають все більшого значення, участь народу у судочинстві стає важливою складовою функціонування правової держави, ключовим елементом демократизації публічної влади та зміцнення правосуддя.

У контексті безпосередньої участі народу у реалізації судової влади поняття «народ» може розглядатись як:

- сукупність всіх громадян держави, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик (вік, стать, національність тощо);
- суверенний носій влади, від імені якого здійснюється державна влада, у тому числі і правосуддя (залучення громадян до реалізації судової влади є прямим втіленням принципу народного суверенітету, підкреслюючи, що влада належить народу);
- суб'єкт конституційно-правових відносин, котрий володіє певними правами та обов'язками у сфері реалізації судової влади.

Варто зауважити, що дослідники з різних шкіл права та політичної науки мають свої погляди на те, які механізми найкраще відповідають потребам суспільства, що спричиняє різноманітність наукових позицій з досліджуваної проблематики. Окрім зазначеного, поняття безпосередньої участі народу постійно розвивається. Теоретичні основи, закладені класиками політичної думки, адаптуються до сучасних умов та викликів, що у свою чергу призводить до виникнення нових правових категорій. У різних державах існують власні правові системи та традиції, що визначають специфіку участі громадян у державно-правовому житті. Водночас позаяк глобалізація сприяє взаємопроникненню правових і політичних ідей, практики одних держав можуть впливати на інші.

Як ми зазначили вище, у сучасному світі демократизація публічної влади є однією з основних цілей розвитку державних інституцій. Одним із ключових аспектів цього процесу є безпосередня участь народу у здійсненні судової влади. Історія знає багато прикладів, коли участь народу у здійсненні судочинства відігравала важливу роль у формуванні демократичних інститутів. Одним з найбільш відомих прикладів є суд присяжних, який бере свій початок з англійської правової системи – інститут, що став символом народного контролю над судовою владою, забезпечення рівності перед законом та підзвітності судової системи народу. Вважається, що залучення народу до участі у судовому процесі у такий спосіб, котре є однією з форм реалізації суверенних прав народу, привносить різноманітність поглядів та досвіду, що сприяє об'єктивності та неупередженості рішень.

На наше переконання, класифікація суду присяжних на англо-американську та континентальну моделі є недоцільною, оскільки континентальна модель фактично не є судом присяжних у класичному (автентичному) розумінні. Водночас, з нашої точки зору, вона являє собою окрему форму безпосереднього народного судочинства, котра хоча й передбачає участь громадян у судовому процесі, але функціонує за іншими принципами та механізмами, ніж англо-американська модель судового народовладдя прямого типу. Таким чином, слід виокремлювати континентальну модель як самостійну форму судового народовладдя, а не прирівнювати її до суду присяжних у традиційному розумінні.

Також слід підкреслити, що ми не відносимо до континентальної моделі участі народу в реалізації судової влади систему, в якій правосуддя здійснюється виключно непрофесійними суддями. На наш погляд, це окрема модель, де склад суду формується виключно з громадян, без залучення професійних суддів. Крім того, ми не включаємо до континентальної моделі асизів, які є класичним прикладом гібридної моделі безпосереднього народного судочинства.

Гібридна модель безпосередньої участі народу у реалізації судової влади характеризується функціонуванням єдиної колегії професійних суддів та народних засідателів (що є ознакою континентальної моделі), однак, незважаючи на це, питання вини (факту) вирішують «непрофесійні» судді, а вердикт приймає колегія разом.

Вирішення народними суддями у «гібридному» суді питання факту є характерним для англо-американської моделі суду присяжних (у континентальній це питання вирішується у тандемі із професійними суддями). На відміну від англо-американської моделі суду присяжних, де питання права вирішують професійні судді, у гібридній моделі, як і у континентальній, вердикт приймається єдиною колегією у складі професійних суддів та засідателів, що дозволяє досягти балансу між формальним правом і справедливістю в очах суспільства. За таких умов люди відчують, що їхній голос має значення.

Неодмінною перевагою колегіального прийняття рішень щодо вердикту є зменшення ризику упередженості та судових помилок, які можуть виникнути під час вирішення питання права виключно професійними суддями. Окрім зазначеного, у гібридній моделі «непрофесійні» судді не несуть повну відповідальність за остаточний вердикт, що зменшує тиск і стрес, які можуть виникати у складних і резонансних справах.

Важливо враховувати, що, як правило, у державах, котрі застосовують гібридну модель безпосереднього судового народовладдя, професійні судді мають обов'язок консультувати народних суддів з питань права, надавати роз'яснення щодо законодавства та особливостей його застосування до конкретного випадку, що допомагає забезпечити більш обґрунтоване і виважене рішення. Залучення громадськості до вирішення питання щодо вердикту у єдиній колегії із професійними суддями дозволяє поєднувати професійний підхід суддів і досвід громадян, і з цієї точки зору, на наш погляд, судові вироки є потенційно більш збалансованими.

Відтак гібридна модель фактично поєднує традиції класичного англо-американського суду присяжних, де громадяни відіграють ключову роль у вирішенні справ, із системою шефенів, де громадянське представництво інтегроване у судовий процес на більш формальному рівні.

Висновки. Сучасні конституційні моделі безпосередньої участі народу у реалізації судової влади відзначаються значною різноманітністю щодо участі

громадян у судовому процесі. Водночас визначення і класифікація сучасних моделей участі народу є важливими для розуміння їхньої функціональної ролі та впливу на правозастосування. Ми пропонуємо класифікувати безпосередню участь народу в реалізації судової влади наступним чином:

1. Класична модель, в якій народ бере участь у судовому процесі через суд присяжних за англо-американською системою; присяжні, які є звичайними громадянами приймають рішення щодо питання факту (вини), а судді виносять вердикт (вирішують питання права).

2. Дорадча модель, за якої шефени або народні засідателі беруть участь у судовому процесі разом із професійними суддями та єдиною колегією приймають рішення щодо питань факту та права.

3. Гібридна (змішана) модель – поєднує елементи класичного суду присяжних та дорадчої моделі народного судочинства та передбачає розгляд справи єдиною колегією, у якій питання вини вирішують «непрофесійні судді», а вердикт приймається ними разом з професійними суддями.

4. Модель народного правосуддя – це форма участі, де судовий процес здійснюється виключно непрофесійними суддями, тобто звичайними громадянами без юридичної освіти чи професійного досвіду у судовій системі. У такій моделі народ має безпосередній вплив на ухвалення судових рішень, без залучення професійних суддів.

Література:

1. Жаровська І. Демократія та верховенство права: сучасна методологія управлінсько-владної діяльності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. №3 (31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/demokratiya-ta-verhovenstvo-prava-suchasna-metodologiya-upravlinsko-vladnoyi-diyalnosti>.

2. Developing Democracy: Concepts, Measures, and Empirical Relationships. Dr Todd Landman. Centre for Democratic Governance. Department of Government University of Essex Wivenhoe Park Colchester, Essex CO4 3SQ. United Kingdom. URL: <http://www.idea.int/resources/analysis/upload/developing-democracy-landman.pdf>.

3. Величко О.І. Позитивний імідж судової влади України та його структурні елементи. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. С. 210-218.

4. Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової системи. Вісник Верховного Суду України. 2010. №. 10. С. 30-35.

5. Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі. Правова держава: Щорічник наукових праць. 2010. Вип. 21. С. 342-351.

6. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року на 1098 засіданні заступників міністрів. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.

References:

1. Zharovska, I. (2021). Democracy and the rule of law: modern methodology of administrative and power activities [Demokratiia ta verkhovenstvo prava: suchasna metodolohiia upravlinsko-vladnoi diialnosti]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences, 3 (31) [in Ukrainian].

2. Developing Democracy: Concepts, Measures, and Empirical Relationships. Dr Todd Landman. Centre for Democratic Governance. Department of Government University of Essex Wivenhoe Park Colchester, Essex CO4 3SQ. United Kingdom. Retrieved from <http://www.idea.int/resources/analysis/upload/developing-democracy-landman.pdf> [in English].

3. Velychko, O.I. (2013). Pozytyvnyi imidzh sudovoi vlady Ukrainy ta yoho strukturni elementy [Positive image of the judiciary of Ukraine and its structural elements]. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Actual problems of law: theory and practice, 26, 210-218 [in Ukrainian].

4. Moskvych, L.M. (2010). Kryterii otsiniuvannia efektyvnosti sudovoi systemy [Criteria for evaluating the effectiveness of the judicial system]. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine, 10, 30-35 [in Ukrainian].

5. Prylutskyi, S.V. (2010). Sudova vlada i hromadianske suspilstvo: vzaiemozviazok, mistse ta rol u pravovii derzhavi [Judiciary and civil society: relationship, place and role in the rule of law]. Pravova derzhava: Shchorichnyk naukovykh prats – Rule of law: Yearbook of scientific works, 21, 342-351 [in Ukrainian].

6. Rekomendatsiia CM/Rec (2010) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta oboviazky, ukhvalena Komitetom Ministriv Rady Yevropy 17 lystopada 2010 roku na 1098 zasidanni zastupnykiv ministriv [Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding judges: independence, effectiveness and duties, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on November 17, 2010 at the 1098 meeting of deputy ministers] zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38 [in Ukrainian].